د افغانستان اسلامي امارت
د لوړو زده کړو وزارت
د علمي چارو معینیت

سلام پوهنتون
د شرعیاتو او قانون پوهنځی
د فقه او قانون ماسټرۍ پروګرام

د پښتنو عُرفي قضاء او د اسلامي شریعت سره یې پرتلیزه څېړنه

(لوګر، وردګ او غزني ولایتونه د بیلګې په ډول)

(د ماسټرۍ رساله)

محصل : نصیراحمد " یوسفزی "

لارښود : پوهندوی دکتور رفیع الله " عطاء "

تعلیمي کال : (۱۴۰۱ هـ ش) - (۱۴۴۴ هـ ق)

سلام پوهنتون
د شرعیاتو او قانون پوهنځی
د فقه او قانون ماستری پروګرام

د افغانستان اسلامي امارت
د لوړو زده کړو وزارت
د علمی چارو معینیت

د پښتنو عُرفِي قَضاء او د اسلامي شریعت سره یې پرتلیزه څېړنه

(لُوګر، وردګ او غزني ولایتونه د بیلګې په ډول)

(د ماستری رساله)

محصل : نصیراحمد " یوسفزی "
لار ښود : پوهندوی دکتور رفیع الله " عطاء "

تعلیمي کال : (۱۴۰۱ هـ ش) – (۱۴۴۴ هـ ق)

بسم الله الرحمن الرحيم

سلام پوهنتون

د شرعیات اوقانون پوهنځی

د فقه اوقانون دیپارتمنټ

د ماستری بورډ

تــصـدیـق نــــامـــــه

ښاغلـــی نصیر احمد د نور احمد زوی د SH-MSF-s1400-833 :ID نمبر لـــرونکی، د فقـــه اوقانـــون د نهمي دورې محـــصل د ماســـتری مرحلي رســـاله چي عنـــوان یـــې: د پښتنو عرفـــي قضا او د اســـلامي شـــریعت ســـره یـــې پرتلیزه څېړنه (لـوګر، وردک او غـــزنی) ولایتونه د بېلګې په ډول د سه‌شنبه ورځ په ۲۲/ ۱۲/ ۱۴۰۲هـ ل نېټه یې په بریالیتوب سره دفاع کړه او د حکم پلاوي د ارزونې پر اساس د ۹۰ (نمرو په عدد) نوي پوره (نمرو په حروفو) مستحق وګرځید، له الله تعالی څخه ورته د لازیاتي بریا غوښتونکي یو.

د حکم پلاوي اعضاء :

شماره	داستاذ نوم	عضویت	لاسلیک
۱	سرمحقق سید حبیب شاکر	دحکم پلاوي عضو	
۲	دکتور محمد ابراهیم صافی	د حکم پلاوي عضو	
۳	دکتور رفیع الله عطاء	لارښود او دحکم پلاوي مشر	

دماستری د بورډ آمر.................... علمي مرستیال ....

د څـــېړنـې لـنـډيـز

د قضاء مشروعيت يو له خورا مهمو مسائلو څخه دی چې د فقهې قانون لخوا د (پنځه ګونې ضروري مصالحو) او ګټو د توازن او ساتلو لپاره رامينځته شوی البته د وحی له اصولو او د آسماني قواعدو سره سم کوم چې اسلامي شريعت ته يې له دې امله امتياز ورکړی او ځانګړتيا يې ورپه برخه کړی ده قضايي کړنې او طرزالعمل د شعوري حکومتدارۍ عناصر ليږدوي قضاء د جرم او مجرم مخنيوي کوي د حقوقو ساتنه کوي په ټولنه کې عدالت راولي خلکو ته د ښه ژوند اسانتياوي برابروي.

اوس د دې ترڅنګ عرفي قضاء او عرفي قوانين په اکثرو ټولنو او ملتونو کې هم چلښت لري دغه څېړنه ځکه ترسره شوې ده چې آيا عرفي قضاء مشروعيت لري او که نه ؟ د عرفي قضاء کومې کړنې أحکام او پريکړې د شرعي قضاء سره موافق دي ؟

په دې رساله کې دغه لاندې موضوعات تر بحث لاندې نيول شوی دی لکه : د قضاء حقيقت د قاضي ډولونه او د قاضي شرطونه په قضاء کې د پېښو د اثبات دليلونه قضائې کړنلارې او طرزالعملونه عرفي شوراګانې بيا په ټولنه کې د تعدیٰ او تجاوز مسائل لکه قتل د قتل قصاص او ديت وهل ټکول د وهلو ټکټولو ډولونه او د هغه په اړه احکام او پريکړې د عزت او ابرو مسائل لکه د ښځې تښتونه زنا او قذف يعني په زنا سره تورن کول د دې مسايلو په اړه أحکام او پريکړې.

تر څو خلک د عرفي قضاء په شرائطو باندې پوهه او همدارنګه د عرفي قضاء اړوند موضوعاتو د مطابقت کچه له اسلامي شريعت سره وپېژني، د دې رسالې مسائل په څلورو فصلونو کې ترتيب شوي :

لومړی فصل کې : د شرعي او عرفي قضاء پېژندنه او حقيقت د شرعي قضاء او عرفي قضاء حکم د شرعي او عرفي قضاء ډولونه دي او د دوي ترمنځ پرتليزه څيړنه. دويم فصل کې : د شرعي او عرفي قضاء د اثبات دلايل لکه : شهادت قسم اقرار او قرائن دي او د دوي ترمنځ پرتليزه څېړنه.

دريـيم فصل کې : په شريعت او عرف کې قضايي طرزالعملونه او د هغه په اړه شرعي حکم لکه د متعدي او د متعدی عليه لومړنۍ کړنې او اقدامات قضائې جلسات (ناسته) او د حکم صادرول چې په دې برخه کې هم له اسلامي شرعي اصولو او قوانينو سره کوم تضاد او توپير نه ليدل کېږي او ترمنځ يې پرتليزه ځېړنه. څلورم فصل کې : په ټولنه کې تر ټولو مهمو مسايلو کې د لوګر ميدان وردګ او غزني ولايتونو عرفي قضاء لکه : د قتل قضيه، وهل ټکول د قصاص او ديت موضوع او همدارنګه د عِرض (عزت او ناموس) مسأيل لکه تجاوز تښتونه د تښتونې ډولونه قذف (تور لګونه) غـلا او بيا د شريعت

اسلامي سره يې پرتله کول، د عرفي قضاء او شرعي قضاء تر منځ د موافقې او اختلاف اړخونو په اړه خبرې شوي دي.

د ځیرنې په پای کې مې هغه پایلې او سپارښتنې ثبت کړي دي چې هغې ته مې رسیده ګې کړي ده.

د مــوضــوعــاتــو لـړ لـيـک

ډالـــــــــــــــــی: .... Error! Bookmark not defined.
مـنـن لـيـک............ Error! Bookmark not defined.
د څـــېړنـي لـنـډيـز............ 5
د مــوضــوعــاتــو لـړ لـيـک............ 7
مقـــــــــدمـــــــــة............ Error! Bookmark not defined.
د موضوع ارزښت : .... Error! Bookmark not defined.
د موضوع د ټاکني اسباب : .... Error! Bookmark not defined.
أصلي پوښتني : .... Error! Bookmark not defined.
د موضوع په اړه پخوانی څېړني : .... Error! Bookmark not defined.
د څېړني أهداف : .... Error! Bookmark not defined.
د څيرني ستونزي (خنډونه) : .... Error! Bookmark not defined.
د څېړني خطه او پلان : .... Error! Bookmark not defined.
لومړی فصل .... Error! Bookmark not defined.
د شرعي او عرفي قضاء مفهوم، حقيقت او حکم يي، چي دري مبحثه لري : .... Error! Bookmark not defined.
لومړی مبحث : د شرعي قضا او عرفي قضا مخکنی تاريخ او حقيقت : .... Error! Bookmark not defined.
لومړی مـطـلـــب : د عـرف پـېـژنـدنـــه............ Error! Bookmark not defined.
درېـيـم مطلب : د شـرعـي قـضـاء پېژنده .... Error! Bookmark not defined.
د قضاء په هکله د متأخرينو او معاصرو علماؤو تعريفونه : .... Error! Bookmark not defined.
څلورم مطلب : د عرفي قضاء اړوند ټکي او ا صطلاحات .... Error! Bookmark not defined.
پـنـځـم مطلب : د شرعي قضاء اړوند ټکي............ Error! Bookmark not defined.
لومړی : التحکيم .... Error! Bookmark not defined.
صـــــــلـــح : .... Error! Bookmark not defined.
الـحِسْـــبَة : .... Error! Bookmark not defined.
دويــم مـبـحــث : د شـــرعـي قـضـاء او عــرفـي قـضـاء حـکـم .... Error! Bookmark not defined.
لـــومـــړی مـــطـلـــب : د شـــــرعـي قـــضـــاء حــــکـم............ Error! Bookmark not defined.
د نفقي د حصول لپاره د قضاء طلب:............ Error! Bookmark not defined.
د عِلم د شهرت په خاطر د قضاء غوښتنه: .... Error! Bookmark not defined.
د وياړ، وقار او شهرت لپاره د قضاء غوښتنه:............ Error! Bookmark not defined.
د مال په لګښت سره د قضاء غوښتنه: .... Error! Bookmark not defined.
دويــــم مـطـلـــب : د عـــــرفـــــي قـــــضـــاء حـــــکـم .... Error! Bookmark not defined.
لومړۍ خبره : العرف (دود)............ Error! Bookmark not defined.

دويمه خبره : أثر اختلاف الدارين في الأحكام : (د وطن د توپير أثر په أحكامو کې).............. Error! Bookmark not defined.
درېيمه خبره : الاکراه (جبر او زور) :.............................. Error! Bookmark not defined.
د عرفي قضاء په اړه شرعي حکم :.............................. Error! Bookmark not defined.
درېيم مبحث .... Error! Bookmark not defined.
په شريعت او عرف کې د قضاء ډَولونه دا مبحث څلور مطلبه لري:.............................. Error! Bookmark not defined.
لومړى مطلب : د قاضيانو ډولونه په شريعت کې .... Error! Bookmark not defined.
دويم مطلب : په عرف کې د قاضيانو ډَولونه .... Error! Bookmark not defined.
درېيم مطلب : د شرعي او عرفي قاضي شرطونه.............................. Error! Bookmark not defined.
څلورم مطلب : د شرعي قضاء او عرفي قضاء ترمنځ مقارنه.............................. Error! Bookmark not defined.
دويم فصل .... Error! Bookmark not defined.
د شرعي او عرفي قضاء د اِثبات دليلونه.............................. Error! Bookmark not defined.
لومړى مبحث : شهادت (ګواهي).............................. Error! Bookmark not defined.
لومړى مطلب : د شهادت تعريف.............................. Error! Bookmark not defined.
دويم مطلب : شهادت په عرف کې .... Error! Bookmark not defined.
درېيم مطلب : د شرعي شهادت او عرفي شهادت تر منځ پرتله .... Error! Bookmark not defined.
شهادت د مال په بدل کې :.............................. Error! Bookmark not defined.
په عرفي قضاء کې د شاهدانو عدالت: .... Error! Bookmark not defined.
په عرفي قضاء کې د ښځو شهادت: .... Error! Bookmark not defined.
په شرعي قضاء کې د ښځو شهادت: .... Error! Bookmark not defined.
په عرفي قضاء کې د ماشومانو شهادت :.............................. Error! Bookmark not defined.
شرعي قضاء کې د ماشومانو شهادت : .... Error! Bookmark not defined.
دويم مبحث : يمين (قَسَم) :.............................. Error! Bookmark not defined.
لومړى مطلب : د يمين (قَسَم) تعريف.............................. Error! Bookmark not defined.
دويم مطلب : يمين (قَسم) په عرف کې.............................. Error! Bookmark not defined.
د يمين طرزالعملونه : .... Error! Bookmark not defined.
دريم مطلب : د عرفي قسم او شرعي قسم تر منځ پرتليزه څيړنه.............................. Error! Bookmark not defined.
درېيم مبحث : ا قرار.............................. Error! Bookmark not defined.
لومړى مطلب : د اقرار پېژندنه .... Error! Bookmark not defined.
دويم مطلب : په عرفي قضاء کې اقرار.............................. Error! Bookmark not defined.
درېيم مطلب: د عرفي قضاء اقرار او شرعي قضاء اقرار تر منځ مقارنه .... Error! Bookmark not defined.
دويم مبحث : قرينه (نښې او نښانې).............................. Error! Bookmark not defined.
لومړى مطلب : قرائن.............................. Error! Bookmark not defined.
دويم مطلب : په عرفي قضاء کې قرائن .... Error! Bookmark not defined.

د قـــرايـنو ډولــو نـــه : .... **Error! Bookmark not defined.**

درېـيم مطلب : د عرفي قرائنو او شرعي قرائنو تر منځ پرتله.......... **Error! Bookmark not defined.**

دريـــم فـصـــل .... **Error! Bookmark not defined.**

په عرف کې قـضــائـي کړنلارې (طـرزالـعـمـلـونـه)، .... **Error! Bookmark not defined.**

لـومړی مـبـحـث : لــومــړنی کــړنـــې .... **Error! Bookmark not defined.**

لومړی مـطـلـــب : د يرغلـګر يا يرغل کـونـکي کـړنـې .... **Error! Bookmark not defined.**

دويـم مـطـلـب : د تيري کونکي (تجاوزګر) عرفي کړنې، د اسلامی شريعت په پرتله.......... **Error! Bookmark not defined.**

لومړی : د وجهاوو (مخه ورو کسانو لېږد) مشروعيت : .... **Error! Bookmark not defined.**

دويـــم ـ مهلت ورکول :.......... **Error! Bookmark not defined.**

درېـيم : صلح او د هغې مشروعيت :.......... **Error! Bookmark not defined.**

درېـيم مـطـلـب : د مـتـعدي عـلـيـه کـړنـې.......... **Error! Bookmark not defined.**

ځلورم مـطـلـب : د متـعدي عليه عـرفـي کـړنې پـرتـله له اسـلامي شريعت سره .... **Error! Bookmark not defined.**

لومړی : تېري کونکي ځخه د ناستي غوښتنه، او د جرګې ليږلو مشروعيت : .... **Error! Bookmark not defined.**

دويم : د بالـمثل عمل مشروعيت : .... **Error! Bookmark not defined.**

دويم مبحث : تقاضي يا فيصلو ته ناسته دا مبحث دوه مطلبونه لري:.......... **Error! Bookmark not defined.**

لومړی مطلب : د پريکړي لپاره د ناستې عرفی کړنلاري.......... **Error! Bookmark not defined.**

دويم مطلب: په عرف کې قضايې کړنې د اسلامي قانون په پرتله .... **Error! Bookmark not defined.**

لومړی : تضمين او مشروعيت يې .... **Error! Bookmark not defined.**

دويم : د قضاء په بدل کې پيسې ورکول او د هغې مشروعيت .... **Error! Bookmark not defined.**

درېـيم: مدافع وکيل او د هغه مشروعيت .... **Error! Bookmark not defined.**

درېــيم مبحث: د پريکړي صادرول .... **Error! Bookmark not defined.**

لومړی مطلب :په عرفي محکمو کې د پرېکړو کړنلارې.......... **Error! Bookmark not defined.**

دويم مطلب: د حکم صادرولو په اړه دعرفي قضاء او شرعي قضاء تر منځ پرتله .... **Error! Bookmark not defined.**

ځـــــلورم فـــصـل.......... **Error! Bookmark not defined.**

په ټولنه کې د مهمو مسائلو په اړه عرفي أحکام.......... **Error! Bookmark not defined.**

لومړی مبحث : د قتل پـېـښــې (قـضـيــې) .... **Error! Bookmark not defined.**

لومړی مطلب : په عرف کې د قتل ډولونه او اسلامي شريعت سره يې پرتله.......... **Error! Bookmark not defined.**

دويم مطلب : په عرف کې د قتل مُرتبه أثار او د هغې پرتليزه څېړنه له اسلامی شريعت سره .... **Error! Bookmark not defined.**

درېيم مطلب : په عرف کې د ديـت ډولونه او اسلامي شريعت سره يې پرتله .... **Error! Bookmark not defined.**

په خـون کې د جينکو ورکړه: .... **Error! Bookmark not defined.**

دويم : د يو خون د ديت له اندازې ځخه زيات اخستل : .... **Error! Bookmark not defined.**

دريـم : عادي ديت (شرعي ديت) .... **Error! Bookmark not defined.**

ديت پـر چـا واجـب دی؟.......... **Error! Bookmark not defined.**

دويم مبحث: د وژلو څخه ټيټ جرم (د وهلو او ټپي کولو) قضيي.. **Error! Bookmark not defined.**
لومړی مطلب : په عرف کې وهل ټکول او له اسلامي شريعت سره پرتله .... **Error! Bookmark not defined.**
لومړی : عرف کې د وهلو او ټکولو پر بناء تيری .... **Error! Bookmark not defined.**
دويم : د حادثې د ځای په لحاظ : .... **Error! Bookmark not defined.**
درېيم : په بدن باندې د أثر له مخې :.. **Error! Bookmark not defined.**
عرفي قضاء کې د وهلو ټکولو او ټپونو د قصاص ځرنګوالی : .... **Error! Bookmark not defined.**
دويم مطلب : عرف کې د ټپونو او پرهرونو أحکام او اسلامي شريعت سره يې پرتله................ **Error! Bookmark not defined.**
لومړی : په عنعنوي قضاء کې پرهر (زخم)... **Error! Bookmark not defined.**
دويـم : د ديت معامله (چلند) :.. **Error! Bookmark not defined.**
دريم مطلب : عرف کې د اعضاوو تخريب او ماتېدل، او له اسلامي شريعت سره يې پرتله..... **Error! Bookmark not defined.**
عرفي قضاء کې د ماتيدلو او تلف کېدلو د جزا د أټکل ځرنګوالي : .... **Error! Bookmark not defined.**
درېيم مبحث: د ښځو مسائل دا درې مطلبونه لري .... **Error! Bookmark not defined.**
لومړی مطلب : عرف کې د جنسي تېري (فحشا کولو) أحکام او پرتله يې له اسلامي شريعت سره**Error! Bookmark not defined.**
لومړی : فحشاء د رضاء (خوښې) په دائره کې.. **Error! Bookmark not defined.**
دويـم : د تاوتريخوالي او جبر دائره.. **Error! Bookmark not defined.**
دويم مطلب : عرف کې د ښځې د بې عزتی أحکام (پرته له زنا څخه) او شريعت سره يې پرتله**Error! Bookmark not defined.**
عرف کې د غلا أحکام :.. **Error! Bookmark not defined.**
دويم مطلب : په عرف کې د ودونو ډولونه او اسلامي شريعت سره يې پرتله......................... **Error! Bookmark not defined.**
په عرف کې د نکاح ډولونه، د اسلامي شريعت په پرتله .... **Error! Bookmark not defined.**
پـــوښـــتـن پـــانـــه.. **Error! Bookmark not defined.**
پـــايـــلـه 11
ســپـارښـــتـنـې 13
Abstract... **Error! Bookmark not defined.**

پــــايـــلــه

د الله سبحانه وتعالى د حمد او ثنا ويلو او پر رسول الله صلى الله عليه وسلم باندي له درود ويلو وروسته او همدارنګه مخکې له دې چې خپل قلم کېږدم غواړم په لاندي ډول هغه مهمې پايلې ثبت کړم چې د څېړنې په بهير کې ما ورته رسيدګې کړې ده :

د عرفي أحکامو په اړه مطالعې، بياکتنې او په هغه کې د اوړيدلو را اوړيدلو په جريان کې ماته ثابته شوه چې : عرفي قضا کې عرفي جزاګاني تأديبي دي، عرفي جزاګاني د تعزيري جزاګانو سره ورته والی لري.

تعزير : (د هغه ګناهونو په بدل کې تأديب ته وايې چې نه حد پري ثابت شوي وی او نه کفاره) يا (عبارت له هغه سزا څخه دی چې د کميت او کيفيت اندازه يې قاضي ته پريښودل شوي دی)، د تعزير مشروعيت په کتاب الله سنت رسول الله او اجماع سره ثابت دی، تعزير او تأديب د جرم او مجرم ضروري علاج دی چې هدف يې له مجرم څخه انتقام او غچ اخستنه نه ده، بلکه د ټولنې حمايت دی، چې ټولنه د ظالمانو له ظلم څخه وژغورل شي او د نافرمانو اصلاح وکړي، نو تعزيري سزاګانې د انسانانو لپاره رحمت دی هغه که مطيع وي او که عاصي او دا د الله متعال د عدالت له غوښتنو څخه دي.

نو څکه عرفي قضاء د اسلامي شريعت قضاء سره ډير مطابقت لري، زما په آند دغه شرعي قوانين او أحکام د (۱۴۴۵) کلونو په دوران کې دې ټولو خلکو ته انتقال شوي او رسيدلی دي، اوس دا حکمونه خلکو ته په ميراث کې پاتې شوي دي، د دې اوږدې مودې په تېريدلو سره دلائل ترې ورک شوي او أحکام يې د ميراث په شکل خلکو سره پاتي شوي دي او د ميراث په توګه پري حاکم دي، خو په دي موضوع نه پوهيږي چې د دې حکم دليل څه دی او له کوم ځايه اخستل شوي دي ؟

له هغو أحکام څخه ځينې يې د اوږدې مودې په تېريدلو سره تغير شوي دي او يا تري پاتې شوي دي چې بايد بيرته خپل ځای ته راستانه شي او ځينې يې له خپل ځای څخه ايستل شوي دي، چې د شرعي قانون سره په ټکر کې دي او دا هغه څه دي چې بايد د شرعي قانون لخوا په دلائلو ثابت او بيا ځلي په خپل ځای کې مستقر شي.

د څارنې او تحقيق له امله دې پايلې ته ورسيدم چې د عرفي قضاء أحکام اکثراً د شرعي قضاء له أحکامو سره موافقت لري، چې له هغې ډلې څخه ځينو ته په لاندي ډول اشاره کوو :

(۱) - په عرفي قضاء کې د ثبوت دلائل لکه ګواه (شاهد) – اعتراف (اقرار) – لوړه (قسم) - او نښې نښانې (قرائن) چې له شرعي اثباتي دلايلو سره مطابقت لري.

(۲) - قضايي کړنلاره لکه : تاوان باج ورکول مخورخلک (وجهاء) ضمانت (کفالت) دا ټول د اسلامي شریعت مطابق دي.

(۳) - د اصلاحي اشخاصو له خوا د مصالحي د حلقي پراخول چې دا کار هم د شریعت له مخې روا دی.

(۴) – په عرفي قضاء او همدارنګه په شرعي قضاء کې قاضي د اختیاري جزاء ټاکنه کې پراخه اختیار لري مګر دا واک مطلق نه دی او نه هم خپلسري ده بلکه د مصلحت او اصلاح د راوستلو لپاره د ځینو اصولو مراعاتولو تابع دي.

او همدارنګه هغه عرفي او دودیزه قضاء چې له شریعت سره په ټکر کې دي د دې پایله دا ده لکه :

(۱) - د عرفي قضاء په ټولو قضیو کې له اقرار څخه نه را ګرځیدل دي، خو شرعي قضاء کې، له هغه اقرار څخه رجوع کیدلی شي چې حق الله وي او الله پوري اړوند موضوع وي.

(۲) – عرفي قضاء کې بدګماني ته د ثبوت په سترګه کتل، او دا د اسلامي شریعت خلاف کار دی.

(۳) - د انتقامي وژني احکام ټول د شریعت خلاف دي.

(۴) – په بدو کې د لوڼو ورکول د شریعت خلاف دی.

په پای کې وایو چې د عرفی أحکامو په هره برخه کې د هر حکم په اړه باید ځانګړی بحث او لا پلټنه وشي، ترڅو خلک د هغو أحکامو له پلي کولو څخه ځان وساتي چې د شریعت اسلامي له أحکامو سره مخالف او په ټکر کې دي   او خداي مکړه په ګمراهی او کفر کې واقع نه شي.

سـپـاربښــتنـې

د عرفي قضاء د څیړنې له بشپړولو وروسته د الله په فضل سره یو شمېر حقایق او مفاهیم ښکاره شول، او د ځینو فکرونو مشروعیت او د ځینو فکرونو نه مشروعیت جوتې او ښکاره شوې، داچې عرفي قضا د رسمي قضا تر څنګ زمونږ د جامعې د تګلارې یو حقیقت جوړ دی، چې خپلې مزایاوې او نواقص لري د دې لپاره چې د عرفي قضا نواقص له منځه ولاړ شي د ځینو سپاربښتنو اړتیا مې ولید، چې په لاندې ډول یې په لنډو ټکو کې وړاندې کړم، ښه به دا وي چې د عرفي قضا حاکمان لاندې سپاربښتنې ته پام وکړي:

(1) د عرفي قضاء قاضیان (جرګه مارانو) ته کورسونه جوړول او هغوئ ته په دې اړه فهم او ذهنیت ورکول، چې عرفي قضاء او عرفي أحکام تر کومې کچې له شرعي قوانینو سره موافق او څومره مخالف دي ، تر څو دوی وکولی شي خپلې پریکړې په جرأت سره ترسره کړي.

(2) د مصلحینو او منځګړو لپاره د کورسونو جوړول، ترڅو په هغه شرعي أحکامو پوه شي چې عرفي قضاء پورې اړوند دي.

(3) مصلحین، منځګړي او جرګه ماران دې باید او باید له شرعي علماؤو او د اسلامي قوانینو له متخصصینو او پوهانو سره همیشه مشورې ترسره کړي، تر څو په پریکړو کې له خطا ګانو نه په څنګ پاتې شي.

(4) خلک باید د عرفي قضاء د هغو پریکړو درناوئ وکړی چې د اسلامي شریعت أحکام او پروکړو سره موافقت لري.

(5) خلک د عرفي قضاء ټولو کړنو او پریکړو ته د حرمت په نظر ونه ګوري د حرمت فتوی او همدارنګه د کفر فتوی دې نه ورکوی ځکه چې د عرفي قضاء اکثر پریکړې د دین او شریعت پریکړو سره موافقت او مطابقت لري.

په پای کې وایم که زما دغه څېړنه او کوښښ په حقه وي نو دا د الله متعال لخوا څخه دی او که چېرې خطاء او ناسمه وي نو دا زما له لوري او د شیطان لخوا دی او الله څخه معافی غواړم او بیاهم له خدای څخه غوښتنه کوم چې زما دغه څېړنه او کوښښونه پخپل دربار کې قبول او منظور وګرځوي او د نورو نیکو أعمالو توفیق راپه برخه کړي څنګه چې د دې څېړنې توفیق یې راکړ او مرسته یې راسره وکړه.

والحمد لله الرب العالمین

مأخـــــــذونــــــــه

شمیره	تفسیر	
١	الطبري	أبـو جعفـر محمـد د جریـر الطبـري څوی (٣١٠ هـ) جـامع البیـان عـن تأویـل القرآن (تفسیر الطبري)، چاپ ځای : دار المعارف – مصر.
٢	القرطبي	أبو عبد الله محمد د أحمد الأنصاري القرطبي څوی، الجامع لأحكام القرآن د چاپ ځای: دار الشعب – القاهرة
٣	ابن كثیر	عماد الـدين أبـو الفداء دكثیر القرشـي الدمشقي څوی، (ت٧٧٤هـ) تفسیر القرآن العظیم لومړی چاپ په (١٤٢٣هـ - ٢٠٠٢م) كال ، د چاپ ځای: مكتبة الصفا.
		د حــــديـــثو كـــتابـــونـــه
١	البخاري	أبـو عبد الله محمد د إسماعیل څوي اسماعيل د إبراهیم د المغیرة البخاري څوی، الجامع المسند الصحیح المختصر من أمور رسول الله ، لومړی چاپ، (١٤٢٢هـ)، چاپ ځای دار طوق النجاة.
٢	المسلم	أبو الحسین مسلم د الحجاج مسلم القشیري النیسابوري څوی، صحیح مسلم تحقیق : محمد فؤاد عبد الباقي، چاپ ځای: دار إحیاء التراث العربي – بیروت بدون له چاپ.
٣	أبو داود	أبو داود سلیمان د الأشعث السجستاني څوی، (٢٧٥هـ) سنن أبـي داود لومړی چاپ (١٤١٧هـ - ١٩٩٧م)، چاپ ځای: مكتبة المعارف للنشر والتوزیع - الریاض.
۴	الترمذي	أبي عیسى محمد د عیسـى د سـورة الترمذي څوی، متولد (٢٠٩ – ٢٧٩ هـ) سنن الترمذي چې په (الجامع الصحیح) نومول شوی، چاپ خانه مصطفى الحلبي د چاپ كال: ١٣٩۶ هـ ١٩٧۶ م .
۵	ابن ماجه	أبو عبد الله محمد د یزید القزویني، څوی (٢٧٣هـ) سنن ابن ماجة لومړی چاپ، په (١٤١٧هـ - - ١٩٩٧م) كال، د چاپ ځای: مكتبة المعارف للنشر والتوزیع – الریاض
۶	النسائي	أبو عبد الرحمن أحمد د شعیب النسائي څوی، (تولد ٣٠٣ هـ) سنن النسائي ، لومړی چاپ په (١٤١٧هـ ١٩٩٧م) كال ، د چاپ ځای: مكتبة المعارف للنشر والتوزیع - الریاض.
٧	أحمد	أبو عبد الله أحمد د محمد د حنبل د هلال د أسد الشیباني ، څوی، (تولد ٢٤١ هـ) مسند الإمام أحمد بن حنبل تحقیق شعیب الأرنؤوط عادل مرشد، لومړی چاپ : په (١٤٢١ هـ ٢٠٠١ م) نېټه چاپ ځای: مؤسسة الرسالة.
8	البيهقي	أبو بكر أحمد د الحسین دعلي د موسى البیهقي څوی، سنن البیهقي الكبرى تحقیق مصطفى عبد القادر عطا، لومړي چاپ : په (١٤١٤ هـ - ١٩٩٤م) نېټه، د چاپ ځای: مكتبة دار الباز - مكة المكرمة.
9	ابي شيبة	أبـو بكـر عبـد الله د محمـد د أبـي شـيبة العبسي الكـوفي څوی، (تولد ٢٣٥ هـ) مصنفُ ابن أبي شیبة تحقیق محمد عوامة د چاپ ځای: چاپ خانه الدار السلفیة الهندیة.

١٠	ابن حجر عسقلاني	ابو الفضل أحمد د على د حجر العسقلاني الشافعي ځوی (تولد ٨٥٢ هـ) تلخيص الحبير في تخريج أحاديث الرافعي الكبير تحقيق وتعليق الشيخ عادل أحمد عبد الموجود و الشيخ على محمد معوض، لومړی چاپ : په (١٤١٩هـ - ١٩٩٩م) نېټه د چاپ ځای: دار الكتب العلمية بيروت لبنان.
		د فـــــقـه كـــتابـــونـــه
١	**فقه الحنفي** السرخسي	شمس الدين السرخسي، المبسوط، دويم چاپ، د چاپ ځای: دار المعرفة – لبنان السمناني أبو القاسم علي بن أحمد الحبي السمناني (تولد ٤٩٩ هـ) روضة القضاة و طريق النجاة ، دويم چاپ، په (١٤٠٤هـ-١٩٨٤م) نېټه د چاپ ځای: مؤسسة الرسالة بيروت دار الفرقان - عمان.
٢	ابن عابدين	محمد أمين چې په ابن عابدين باندي مشهور دی ، حاشية رد المحتار على الدر المختار شرح تنوير الأبصار، دويم چاپ : په (١٣٨٦هـ - ١٩٦٦م) نېټه د چاپ ځای: مطبعة مصطفى البابي الحلبي وأولاده بمصر.
٣	ابن نجيم	زين الدين د نجيم الحنفي ځوی (تولد ٩٧٠ هـ) كال، البحر الرائق شرح كنز الدقائق، دويم چاپ : د چاپ ځای، دار إحياء التراث العربي بيروت – لبنان.
۴	الكاساني	علاء الدين أبو بكر مسعود الكاساني الحنفي (تولد ٥٨٧ هـ) بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع لومړی چاپ: په (١٤١٧هـ - ١٩٩٦م) كال، د چاپ ځای: دار الفكر.
۵	ابن الهمام	كمال الدين محمد د عبد الواحد السيواسي ثم الإسكندري، معروف په ابن همام الحنفي (تولد ٦٨١هـ) شرح فتح القدير على الهداية شرح بداية المبتدئ.
۶	**المالكي** ابن فرحون	برهان الدين أبي الوفاء إبراهيم د الامام شمس الدين أبي عبد الله محمد د فرحون ځوی، تبصرة الحكام في أصول الأقضية ومناهج الأحكام ، لومړی چاپ: په (١٣٥١هـ) نېټه د چاپ ځای: دار الكتب العلمية لبنان.
٧	ابن رشد	أبو الوليد محمد د أحمد بن محمد د أحمد د رشد القرطبي ځوی د زېږدنې كال (٥٩٥ هـ) كال بداية المجتهد ونهاية المقتصد، لسم چاپ: په (١٤٠٨ هـ - ١٩٨٨م) نېټه د چاپ ځای: دار الكتب العلمية بيروت - لبنان.
٨	**فقه شافعي** الاشباه والنظائر	جلال الدين عبد الرحمن السيوطي، (تولد ٩١١هـ) كال الأشباه والنظائر في قواعد وفروع الشافعية تحقيق او تعليق د محمد محمد تامر او حافظ عاشور له خوا، دويم چاپ : په (١٤٢٤هـ - ٢٠٠٤م) نېټه د چاپ ځای: دار السلام مصر.
٩	الماوردي	أبي الحسن على د محمد د حبيب الماوردي ځوی (ت ٤٥٠ هـ) كال ، الأحكام السلطانية لومړی چاپ: په (١٤٢٢هـ - ٢٠٠٢ م) كال د چاپ ځای: دار الفكر لطباعة والنشر والتوزيع بيروت – لبنان.
١٠	الغزالي	محمد د أحمد أبي حامد الغزالي ځوی (ت ٥٠٥ هـ) كال، الوسيط في المذهب تحقيق او تعليق د محمد محمد تامر له لوري، د چاپ ځای: دار السلام للطباعة والنشر والتوزيع والترجمة مصر.

۱۱	**فقه حنبلي** ابن تيمية	أبو العباس أحمد د عبد الحليم د تيمية الحراني ځوی، منهاج السنة النبوية تحقيق محمد رشاد سالم ، لومړی چاپ: په (۱٤۰٦ هـ) کال د چاپ ځای: مؤسسة قرطبة.
۱۲	ابن قدامة	موفق الدين أبي محمد عبد الله د أحمد د قدامة المقدسي ځوی، (ت ٦۲۰ هـ) المغني ، او ورسره ، الشرح الكبير لإبن قدامة المقدسي، دويم چاپ: (۱٤۱۷ هـ - ۱۹۹۷م) کال، د چاپ ځای: دار الفكر بيروت - لبنان.
۱۳	**نور مذاهب** زيدان	عبد الكريم زيدان نظـام القضاء في الإسلام ، دويم چاپ: په (۲۰۰۰ م) د چاپ ځای: مؤسسة الرسالة بيروت – لبنان.
۱۴	زيدان	الوجيز في أصول الفقه ، د عبد الكريم زيدان، دچاپ ځای: مؤسسة الرســالة (۱۴۱۷ هـ - ۱۹۹۹ م).
۱۵	الزرقا	أحمد د الشيخ محمد الزرقا ځوی، شرح القواعد لومړی چاپ، دويم چاپ: په ، (۱٤۰۹ هـ -۱۹۸۹م) کال، د چاپ ځای: دار القلم – دمشق.
۱۶	ابن حزم	أبـو محمد علي د أحمد د سعيد د حزم الأندلسي القرطبي الظـاهري ځوی، (ت٤٥٦هـ) کال الإحكـام في أصـول الأحكـام، تحقيق اوتعليق د محمـود حامد عثمان له خوا، لومړی چاپ: په (۱٤۱۹ هـ ۱۹۹۸م) کال د چاپ ځای: دار الحديث.
۱۷	الزحيلي	وهبـة الزحيلـي أصـول الفقـه الإسلامي، لومړی چاپ: په (۱٤۲۳ هـ ۲۰۰۳ م)، د چاپ ځای: دار الفكر للطباعة والنشر دمشق - سورية.
۱۸	مرکه ، نرخ ، او ځلی په احمدزيو کي	ليکوال : وکيل عبدالله خان د حاجي بهرام زوي، د لوګر ولايت دمحمد آغي ولسوالی د سرخاو کلي کې په (۱۳۰۸- هـ ش) کال پيدا او په (۱۳۵۴ – هـ ش) کال کې وفات شو، د کتاب د چاپ وار (۲) ، د چاپ کال (۱۳۹۳) ، مطبعه کمپيوتري دو ستاره د اړيکو شمېره (۰۷۰۰۰۹۸۵۳۵) . تقريظونه : • د احمدزيو سرتاسري شورا منتخب مرستيال الحاج محمد حسن حقيار. • د علومو اکاډمی مسلکي غړيی ير محقق معتمد شينواري . • د عدليي وزارت د تفتيش پخوانی رئيس دکتور محمد طاهر بُرګئ . • پخوای وکيل شامحمود «اوچت» ازروال .
		د لـــغت کــتـاب
۱	ابن منظور	جمال الدين أبي الفضل محمد د مكرم د منظور الأنصاري الأفريقي المصري ځوی، تولد (۷۷۱هـ) کال، لسان العرب تحقيق او تعليق د عامر احمد حيدر له خوا، لومړی چاپ: په (۱٤۲٤ هـ ۲۰۵۳ م) د چاپ ځای: دار الكتب العلمية – بيروت لبنان.
		د آيــــتونــــو ژبـــاړه
۱	د قرآن پلوشي	انجنير ګلبدين حکمتيار : د حزب اسلامي امير دريـيم چاپ (تله / ۱۳۸۹ هـ ش) يونيورستي بوک خيبر بازار پشاور پاکستان.
۲	ټکي په	د قرآنکريم ټکي په ټکي او روانه ترجمه : مولوي جانباز « سرفراز »

	ټکي ترجمه	کال (۱۳۹۹) کره کتنه : دکتور رفیع الله « عطاء » چاپ (۸) المکتبة الحقانیه.

بخاطر دسترسی به متن کامل این تحقیق مراجعه شود به:

پوهنتون سلام، کتابخانهٔ مرکزی چهار راهی گل سرخ، سرک کلوله پشته

و یا هم به ایمیل آدرس ذیل تماس گرفته شود:

salamresearchcentre@salam.edu.af